

IKER

RÉSZLET A SZERZŐ AZONOS CÍMŰ REGÉNYÉBŐL

Mindkét öcsém más-más felfogást alakított ki magának, az egymástól való különbözőség okán. Ha egy bizonyos szemszögből figyeltem őket, egyik is tetszett, meg a másik is. Egyáltalán nem bántam, amiért úgy alakult, hogy én nem jelentettem, s nem én mutattam számukra az utat vagy a jó példát. Sőt, ők voltak időnként hatással rám, és szívesen követtem volna ízlés és magatartás dolgában bizonyos szituációkban bármelyiküket, amíg nem sértette túlságosan az önérzetemet a kölcsönvett bőrben való megjelenés.

Magor úgy lázadt, hogy semmit nem volt képes magáénak érezni az országból. Számára bűdös volt ez a hely. Hogy honnan vette a Nyugat-majmolást, a Nagy Amerikai Álmot, amelyben már kamaszkora óta élt, azt nem tudom. Holott sokkal értelmesebb volt annál, hogy bedőljön a fogyasztói kultúrából érkező marhaságoknak, a mulandó technikai cikkeknek, a divatba hozott rongyoknak, de valahogy úgy fogalmazta meg, hogy Amerika a lehetőségek országa, ott szabadjára engedheted a gondolataidat, a kreativitásodat, a fantáziádat, és akkora az a hatalmas ország, hogy aztán mehetsz előre zavartalanul. Senki nem áll az utadba. Én meg azzal érveltem, hogy hány és hány derékba tört sorsról tudok. Ott, bizony, lefelé is lehet menni. A felszívódás esélyei is ugyanúgy adóttak. Olyan életpályák is vannak, amelyek nem a büszkeségről, nem a sikerről szólnak. Elveszni itthon is lehet. De akkor legalább látják a bukásodat a többiek, és megmaradsz a szemükben elrettentő példaként. Odakint pedig?... Képtelen voltam hatni rá, vagy változtatni bármit is a magatartásán...

Szívesen belebújtam volna olykor a Hunor ruháiba is. Mivel eleve felnőtt méreteket választott, s a nagyapánk holmija jó volt rá, ránk is egyébként, szóval mindhármunkra, hiszen *hoztuk a formánkat*, valamivel száznyolcvan centi fölé növekedtünk, papó ugyancsak ilyesmi volt, akár az ő apja és az anyai ágról való nagyapja, visszafelé a Kissek vonalán, akik nevékre rácáfolva mindannyian szép szál emberek voltak. Így egyik felmenőnk köztestőr volt Bécsben, a másik – az egyik dédapa ugyanezen a vonalon – pedig huszárőrmester.

Ez a felszerelés, a szerkó, pontosabban a ruhatára és a viselkedési kultúra, amelyet elsajátított, hamar alkalmassá tette Hunort arra is, hogy bejusson az értelmiségi és a polgári körökbe. Úri helyekre került időnként. Marosbecsen viszonylag korán és könnyedén megismert néhány bennszülött családot, akik Flekkfalván éltek régi időkből itt maradt házaikban, s akik magukkal hurcoltak egyfajta különleges rátartiságot, valami furcsa felsőbbrendűségi tudatot, amellyel különbnek tartották magukat a székelynél, sőt le is néztek minket, amikor csak tehették, és erre általában gyakran meg is találták a módot és az alkalmakat. Mivel a népzene, a néptánc, az úgynevezett kisebbségi kultúra bizonyos értékregei s az iránta támadt érzékenység divatja dúlt, ez vezette be a lelkes sznobok szalonjaiba. A sznobok, sznobok voltak a valaha jobb időket megért polgári réteg maradványa. Ekkor éppenséggel a táncázásban, a népi kultúrával való felszínes azonosulásban vélték felismerni a megmaradás lehetőségét. A múltból érkező házaikban éltek jórészt, amelyek majdhogynem sértetlenül jöttek át egy régi világból, talán csak annyi kárt szenvedtek itt-ott, hogy lakókat helyeztek beléjük a proletárdiktatúra, amolyan társbérlelőket, akik egy teljesen másfajta környezetből jöttek... De ők maguk viszont maradandó sérültekké lettek.

[És azt is fontos emlegetni, igencsak lényeges, és szaporította a bajt, hogy a közjük betelepülők legtöbbször, ahogyan ma mondanánk, amolyan migránsfélék voltak. Bajnak már önmagában az is elég lett volna, hogy általában az új elit képviselői voltak ezek a népek, akik nem rendelkeztek semminemű képzettséggel. Egyetlen vagyonuk a vörös jövőbe vetett hit, a kommunistaság volt, amelyet párttagsági könyvecskével igazoltak, s úgy jártak-keltek a világban sötét zakójukra kihajtott fehér inggallérral, mint ha mindnyájan legalább Petőfi-reinkarnációk volnának egy olyan világban, ahová áthurcolják, s ahol ideológiailag alkalmassá teszik a száz évvel korábbi polgári eszméket. Ami önmagában is nonszensz. Átértelmezésekkel és hangsúlyeltolásokkal így Petőfi lett az egyik legnagyobb kommunista. Mint ahogyan az életmű egy része is vörös megvilágítást nyer. Természetes, hogy Adyból és József Attilából szintén proletárt kreáltak. Holott egyik sem egyértelműen az, akinek láttatták a negyvenes-ötvenes években. Ady nagy baja, nagy szerencsétlensége, hogy a spanyol akkor viszi el, amikor épp ál-proletárok diktatúrája¹ dúlja az országot, és részben ennek a tisztavirág életű rendszernek köszönhetően kap állami temetést a Nemzeti Múzeum előcsarnokából, és dízsírhelyet a Kerepesi temetőben. Viszonylag könnyen ment az ideológiai beágyazódása. A József Attila-összesből pedig kigyomlázták a *Nem, nem, soha!* című költeményt, amelyet középiskolás korában

írt, s amelyben az áll, hogy: „Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége, / Nem lehet, nem soha! Oláhország éke!”² A többit, a mást, az egyebet, a ballasztot, a később jövő költő- és írónemzedékeket pedig egyszerűen el-süllyesztik, elhallgatják. Ha netán túlélnek még egy ideig, akkor beléjük fojtják a szót, olyannyira, hogy már az íróasztaluknak sem írhatnak, mert gyakran az sincs nekik, mindenüktől megfosztják őket. Csak priccs, csak a rongyos takaró, csak a hideg, csak az éhezés, csak a megaláztatás marad. Külön-külön. És együttesen is. Aztán a közös memória, a rabvilág el nem idegeníthető szabadság-illúziója, a közös emlékezet marad, amely őrzi a verssorokat, s majd csontvárysra, csontsoványra fogyott cellatársak jelentkeznek a családtagoknál, utólag, akik lelkük mélyén hozzák vissza az átmentett szavakat... Az értelmiséget, az alkotót, a gondolkodót s a művészréteget áthelyezik akkor a termelésbe. Ami gyakran jelent kényszerlakhelyet. Deportálást. Ellehetetlenítést. Lágert. Deklassálódást. Életfogytig tartó büntetést. Az a Petőfi menő náluk, akit csak egy gondolat bánt, s nem az, aki ágyban párnák közt halna majd egyszer, ha orcájának képe megpihent már unokák szeme tükrén... Halvány dunsztjuk, fingjuk sem volt ezeknek arról, hogy tulajdonképpen elkerülhető lett volna a fújó paripák átszáguldása anno a huszonhat és fél éves költő teteme fölött, ha pénze van, ha nem kell eladnia a lovát. Jó komája, az eléggé anyagi és szarrágó Arany János feladata volt, lett volna 1849 elején, a végzetes fehéregyházi csata előtt pár hónappal a költőtárs gyermekének és feleségének biztonságba helyezése Szalontán. Vádolható, utólag bármi elmondható Arany Jánosról, de az is feltételezhető, hogy nem volt *olyan* helyzetben, amikor megengedheti magának, hogy csak úgy utazgasson, és – ismerve az akkori viszonyokat – nem is volt lehetősége fedezni teljesen a járulékos kiadásokat. Feltételezhető, hogy – mai nyelven fogalmazva – nem volt rá megfelelő keret akkor az Arany folyószámláján, s szerény vagyoni helyzete mellett kellő tartalékkal sem rendelkezett egy-egy ilyen expedícióhoz, és arra sem készült fel, hogy még két éhes szájat is táplálhasson...³ És különben: mit keresett a gyalogos és fegyvertelen költő a csatahelyen? Bajt. A lánglélek alkalmatlan a katonai függelem betartására. És ezt bizonyítania elég végzetes módon ekkor sikerült is...]

... Szóval, ezeket a *flekkfertályba* honosított hithű kommunistákat a párt helyezte a többi ember közé, vagy épp fölé, és azzal honorálta hűségüket, hogy a falkájukat életvitelszerűen vitte be abba a miliőbe, vagy annak a helyére, ahol egy korábban felszámolt úri réteg lakott. A kommunistának tituláltak közül azonban sokan – főleg, akik a többségi nemzetet képviselték,

meg a leghitványabb állatfaj, a renegátok – ott és akkor, az ilyen kakukkfészkekbe még egyfajta plusz gögöt is magukkal cipeltek, amely úgy működött a marxista máz mögött, mint a magasabb rendűnek hitt spártai szellem, amely bejutott Athén falai közé. Csakhogy ezek az emberek nem katonák voltak, akik főállásban harcoltak, akiket nemzedékeken át kitartó küzdelemre neveltek, s akiknek tanult mestersége volt az expanziós törekvés. Nem. Egyáltalán nem. És nem lovagiasan jártak el a különbözőbb helyzetekben, hanem csak belekerültek a pakliba. Ha már benne voltak, ha már ott voltak, ők szerettek volna lenni a pakli maga is, akkor úgy alakították aljasul a játékot, hogy cinkelt lapok vezérelte ocsmánysággá változtatták az egészet. A saját játékszabályaik mentén vitték tovább a menetet, de úgy, hogy becsutelen törvényeiket a maguk nyelvén, cirádának hitt jelrendszerrel írták a kártyák hátára, s míg a balga kisebbség továbbra is nyíltan játszott, a képek elől látható szimbolikája, az ábrázolt figurák, szimbólumok és értékek ismeretében, addig ők cinikusan nyomultak hátulról, oldalról, felülről, alulról. Átsordultak, felszínre törtek, bűvópatakként rejtőztek. És átírták mindent. A maga sajátos értékrendjéből kifordított világ volt ez a javából... Valamennyi ballasztot megbírt ugyan ez a környék, de minekutána évről évre nőtt a hivatásos léhűtők aránya, szép lassan, de visszafordíthatatlanul sorvadni és változni kezdett...

[Olyannak látszott, mintha becsületes lenne, de ez csak álca volt. És – sajnos – nem történt meg, ami a görögöknél, amikor a hagyományos ellenfelek annyira hatnak egymásra, hogy a legyőzöttek kultúrája átszivárog a hódítók térfelére. A szigorú hierarchiára és katonai szellemre építő Spárta akaratlanul tanult Athéntől, folyamatosan, minekutána legyőzte szárazföldön és tengeren egyaránt. Hasonlóképpen járt Róma is a gyarmatosító, majd gyarmatosított görögökkel, akiktől a latinok kölcsönbe vették és üzembe helyezték a sajátjuk tartott isteneiket, de még a társadalmi rendszer építőköveit, a despotizmust és a demokráciát is, meg az anarchiát, amelyek mind-mind a szervezőelvek együttes megjelenését vagy éppenséggel azok hiányát jelentik. Időnként ők is képesek voltak arra – bár magas szintű erkölcsi szabályokkal és törvényekkel rendelkeztek, akárcsak a görögök –, hogy módszeresen halomra gyilkolják egymást az agorán.]

A népi kultúra felkarolása Marosbecs egykor polgárian becses berkeiben csak álca lehetett, amolyan pótcselekvés, amellyel – gondolták – tesznek egy-egy apró gesztust a megmaradásért. Csergéket vásároltak, olykor még a rongyszőnyeggel is megbarátkoztak, a falakra bizonyos festők⁴ alkotásait helyezték, olyan könyvsorozatot vásároltak⁵, amelyek már mesz-

sziről sugározták hovatarozásukat. Hogyha volt pár tucat Erdélyi Szépmíves Céh-kötet – lehetőleg halina-borítású –, néhány Tormay Cécile, Herczeg Ferenc vagy a Jókai-, illetve a Mikszáth-életműsorozat pár darabja, akkor már a folytonosság is látszott. Ha úgy ment el a járókelő az ilyen házak nyitott vagy megvilágított ablakai előtt, akkor jól átderengett az érthető üzenet. Csakhogy sok helyen az új tulajdonos került az utcafronton levő szobákba, az eredeti lakó – ha ki nem tiltották, vagy ki nem utalták egykori tulajdonából – valahová hátrább szorult. Az egykori cselédszobában, talán a sufniszzerű melléképületekben éltek, ahová már nem fértek be az úri élet kellékei. Ott már az újabb idők kultúrájának magyar hozadékát sem lehetett felhalmozni, hiszen gyakran két-három nemzedék kényszerült egymás mellett, inkább egymás hegyén-hátán élni. A pianínó és a nappali bútorzata maradt a beköltözőknél, s a többi kellék meg annak rendje-módja szerint az ócskapiacra változott át lassan és módszeresen kacsasültté, ünnepi húslevessé, iskolatáskává, mindenféle hétköznapi kellékké, élelmiszerré. Ahogy teltek az évek, egyre többen érkeztek *olyanok*. A vidéki magyar és székely felhozatal – az *ilyen* – pedig folyton sorvadt és gyengébb lett. Aztán majdnem semmilyen, mert be sem engedték, ingázókként, amolyan félig munkás, félig paraszt státuszban tartották, míg éltek, s meg nem haltak...

[Megmaradni jó dolog. Megmaradni érdemes. Szoktuk mondani. És bármennyire mostohák voltak is a körülmények, valahogy mégiscsak sikerült. Ez idáig. Szóval ezek még a késői hetvenes, a korai nyolcvanas évek. Azt gondolhatta akkor az ember, hogy megbontották ugyan a szovjet mintájú rendszerek szerkezetét a lengyelek, de még hosszú évekig-évtizedekig kell várni türelemmel, míg *összeduavad* ez az egész. Felső vezetésük azonban rájött arra, hogy nem képes erőszakkal kezelni a helyzetet, nem is lehet, mert túl nagy a társadalmi háttere a Szolidaritásnak ahhoz, hogy csak úgy hozzálassanak lesöpörni. Inkább reformokkal és engedményekkel próbálkozott, majd úgy látta jobbnak, ha bevezeteti a szükségállapotot⁶, amelylyel elejét vette a szovjet beavatkozásnak. Ez a tárgyalásos módszer odavezetett, hogy az internálások és az üldöztetések dacára is erősödött az ellenzék. Nemcsak belföldön, hanem az emigrációban, és egyre inkább terjedt másfelé is a változtatás igénye. Gyakorlatilag innen eredeztethető a kelet-közép-európai rendszerbontások gyökere. Nyilván nem szabad megfeledkezni a magyar '56 erjesztő szerepéről, s arról sem, hogy a továbbiakban a véres beavatkozások ellenére is szükségessé váltak az engedmények. Az a másik fajta véglet sem megoldás. Nem jó az elképzelés. De a megálmodott rend-

szer sem! És ebben a folyamatban a lengyeleket – akik az államilag támogatott ateizmus dacára igencsak vallásosak még ekkor – nagyban erősíti II. János Pál pápa⁷ személye, akit – vélhetően – nem véletlenül emelt ki sorraiból a konklávé, s ehhez lehet némi köze a Gondviselésnek is!]

Egy rendszer mélyén élve azonban az ember úgy érezheti magát, mint ha folyamatosan bányában volna, ahonnan nem látszik az ég, s a szakadatlan előhajtásban többnyire meddő kőzetet lapátol. Valahol messze, a több száz méternyi vastagságú rideg kőtömeg fölött azonban lennie kell valamiféle kékségnek, ahol a vágyak megfoghatatlan terében, a látszólagos űrben lakik, és mindenén áthatolva, mégiscsak eljön ide onnan túlról a fény. Abban pedig akár ott lehet a mindenség érvényes üzenete. De nincs annyi Szabad Európa, nem lehet olyan erős az Amerika Hangja, s a BBC sem súghat annyi sejtelmes biztatást egy archaikusabb angol meg más nyelven, hogy az ember egyből változtasson a meggyőződésén. És ahhoz, hogy maga a teljes struktúra leomoljon, sok apróság szükségeltetik, változnia megannyi molekulának. És ez a feltöltődés lassú folyamat, vontatott, olykor bizonytalan sejtések által mutatkozhat meg az összes viselkedésén... Valahogy így, ezeknek a gondolatoknak a jegyében telt az ifjúságunk. Reménykedtünk, de annyira belső és titkosan élő volt, hogy többnyire nem mondtuk, csak hagytuk megnyilvánulni közösségi és családi szinteken. Az történt, hogy a rangrejtetten jelentkező védekezés mechanizmusát kultúrába csomagoltuk, amely aztán akaratlanul is hatott. Csakhogy – gondolkodtam el akkortájt – vajon milyen és mekkora arányban zajlik le mindez? Hányan lehetnek azok, akik komolyan gondolják, s akik nem egyfajta cefrangként értelmezik? Hányan lehetnek, akik a külső mögött valami mást éreznek fontosnak?

Bevallom, hogy akkortájt kissé irigyeltem Hunor öcsémet, aki a sajátos műparaszti és álkispolgári öltözékével, a maga furcsa mentalitásával léphetett be ezekbe a marosbecsi szalonokba. Jót tett neki aztán, hogy *filót* végzett, ahogy akkor a bölcsészkart neveztük a mi, az anyaországától kissé el- és szétfejlődött erdélyi nyelvünkön. Ha rákérdeztek, hogy mit, akkor csak ennyit mondott: magyar–francia. Jól hangzott. Sármja is volt. Egy „csomagba” került az orvosokkal, a mérnökökkel, akik már túl voltak a Kárpátok déli és keleti lejtőin eltelt gyakornokoskodáson. Olyanforma esélyei voltak, mint a pályakezdő színészeknek. Hiszen azoknak a művész uraknak rengeteg kegy járt, előleg, hiszen kivételezettek voltak, kevesek, ha már a jelentkezők százai közül annyira szerencsések lehettek, hogy bekerülhettek Thália szentélyeibe. Ők mindig városi polgárok maradtak, hiszen kőszin-

házak másutt nem működnek. Állandóan tettek valamit a megmaradásért azokban az áthallásos darabokban. Főállásban. Vagy legalábbis megjátszották. Eljátszották nekünk... Hasonlóképpen számítottak szerencsésnek a fiatal protestáns lelkészek is, akik ott tartottak, hogy szereztek már maguknak egy-egy jobbacska parókiát, és kiszabadulva a mezősegi sárból, ahol annyi, de annyi érték sülyedt és veszett el az utóbbi századokban, és akár rá is nőülhettek a gyülekezetükre, amely alkalmas arra, hogy eltartsa egész addig, míg a leendő gyermekek iskolakötelesek lesznek. Aztán utána majd kialakul. Lesz valami. El lehet pályázni másfelé. Lehet ügyeskedni, majd valahogy befurakodni az erdélyi református püspökség berkeibe, ahol furcsa összefonódások, rokoni szálak és néhány hagyományosan nélkülözhetetlen család osztja kihalásos alapon a lapokat generációk óta, még akkor is, ha ezt tagadják, vagy kívülről nem látszik annyira. Nyilván, fontos a hivatás. A szép eszme és hit gyakorlata mögött azonban ott a pragmatizmust jelző kérdés is rögvest: – Lélek, lélek, de miből élek!? A pap gyermeke mégsem járhat a parasztok, a cigányok, a románok kölykeivel egy osztályba! Túl kell ezen majd lépni. Szükség lesz aztán, amikor majd eljön az ideje, művészeti képzésre, sportfoglalkozásokra, mindenféle különórákra, logopédusra, táncoktatóra, nyelvtanárra, hogy ember legyen belőlük. Azonban az még odébb van. Lesz valami...

[Nyilvánvaló, hogy a nyolcvanas évek második felére gyengült némiképp a helyi fejlesztésű értelmiség ázsiója, hiszen a legeslegjobb partit mégiscsak a svédországi, a német, a magyar udvarlók jelentették, a disszidensek, esetleg azok leszármazottai, a zsidó gyerekek, de olykor még a palesztinok is megjártak, főleg akkor, ha izraeli állampolgársággal vagy ottani lakhatással rendelkeztek. Kifejlődött az érdek- és a névházasság intézménye. Számos jóakaró ügyködött a pályán. Főleg Magyarban. Nevek, címek, telefonos elérhetőségek forogtak közkézen, hogy kinél, hol és merre érdemes kutakodni, ha nincsen az embernek ismerőse, távolabbi rokona, aki esetleg elvállalná a bonyolult kitelepedési elképzelésben a külföldi partner szerepét. Egy rakás kérvényezés, levelezés a különböző hivatalokkal, beadványok, igazolások megszerzése következett. Két-három évig tartó családgyesítési procedura jött, amely aztán úgy ért véget gyakorta, hogy a *férj* kirakta az autójából a házastársat – mondjuk – a Blahán vagy a Moszkva téren, esetleg fordítva, a *feleség* volt birtokon belüli helyzetben, amikor *echte* magyarként, félig-meddig önzetlenül, de nem csak – mert voltak durva esetek is, sőt a bűnözők is belefolytak olykor ebbe a szegmensbe –, kvázi segített egy-egy *románnak*⁸ kijutni Kádár János paradicsomába. Aztán kezdődhetett a sza-

badabb élet... Voltak azonban sikertörténetek is. Szerencsés találkozások. Ritka kivételek. Az akkori élet többnyire *varsói melódiák*⁹ sorozata volt, de úgy éltünk, hogy ilyesmire nem is gondoltunk. Dráma volt minden, és fájt, csak fájt, csak fájt, csak fájt...]

Hogy aztán mit érezhetett Huni akkor, ha megjelent egy-egy *olyan* család szűkebb miliőjében, ahol azt hallotta feszt, hogy így a székelyek, meg úgy a székelyek. Hogy milyenek? Bunkók. Parasztok. Maradiak. Erről ritkán és keveset beszélt. Bár lényegre törő volt úgy is, ha csak annyit mondott róluk, hogy *azok*, vagy *ők*... Olyan volt a hangsúlya, annyira pejoratív árnyalatú, hogy mindjárt ki lehetett hallani a valódi hozzáállását, hogy nincs oda értük. Csak legyintett. Mivel hitvány optikán át néztek erre, akkor itt, bennünk sem volt külön a formálódó kép, amit róluk alakítottunk mi magunkban. De nemcsak idebent, nem saját részre elsősorban, hanem másoknak, mert mutogattuk ezeket a karikatúrákat, s ha nem látta valaki jól a teljes képet, akkor el is meséltük. „Nem tudják, mit cselekszenek”¹⁰ – idézte néha a megfeszített szavait, de olyankor sem bocsátkozott alá különösebben az apró részletek szintjéig. Mintha a kihagyott szavak olyan vonalak volnának az összképben, amelyeket meg sem kell húzni, mert a tárlatlátogató úgyis érzékeli. Látja. Elképzeli. Tudja, hogy ott kell lenniük. Vannak dolgok, amelyeket nem kell túlmagyarázni. Túlrájozni sem. Mert úgy éltek ezek az emberek a maguk őrizte, vagy inkább folyton újraálmodott világukban, mintha ők valami centrumot képeznének. Mintha Kolozsvárnál, de akár Pestnél is fontosabb, erősen központi helyen élnének, ahol komoly értékek forrása buzog. Olyan volt valaha az intézményrendszerük, az iparuk, a kereskedelmük, a törvénykezésük is, minden hatóságuk, a hitéletük, hogy elkülönült. Elvált. Levált a többiről. A környezettől. Szabad volt, és királyi. Mintha másik menny és más pokol járt volna nekik. Ha a székelyek voltak a víztömeg évszázadokon át, akkor ők szivárványos olajfoltokként úszkáltak a hullámok felszínén. Vagy azt tartották, hogy bármi történjék, mindig fent vannak, és legfelül maradnak, akárcsak habja a sörnek. Különösebben nem érdekelte őket, hogy a vizek felszínén szétkenődött színes táncot járó olajfolt tulajdonképpen szennyeződés, amely onnan elmés gépezetekkel lehámozható. Miként megfeledkeztek arról is, vagy fel sem tűnt nekik, hogy a sör habja leszáll, megszáll, elszáll, odatesz, tovatűnik, de akár egy fakéssel is lecsapható, elég egy jól irányított gyors mozdulat, és az edényöblögető, a mosogatókagyló mélyére kerül, hogy az ötszáz vagy a háromszáz millilitert jelző rovátkáig lehessen tölteni a korsót. Szabályosan. Eszükbe nem jutott volna soha, hogy a hab csak fölösleg, cifra, álca és csalás az

Oroszlán kertjének gesztenyeárnyai alatt. És nem arra jó, hogy mások elégedettségét szolgálja, hanem csak könnyed plusz cicoma, amely jól mutat olykor a pillanatnyi hangulatban, mint valami Oktoberfest reklámfotóján, mondjuk, egy dús keblű bajor és szőke fehérnép kezében tartott tálcán...

Akkortájt Magor teljesen másképp gondolkodott. Már *olyan* volt. Szüleink nagy szomorúságára úton-útfélen azt terjesztette magáról, hogy tökéletesen alkalmatlan a sokoldalúan fejlett szocialista társadalomhoz, hogy ő innen hamarosan *meg fog pattanni*. Azt ismételte, ha úgy alakult egy-egy meghittebb családi beszélgetés, hogy nem érdekli, jó mérnök lesz-e, vagy gyenge, s hogy talál-e megfelelő munkát egy várhelyi gyárban, hogy rábízzák-e valamelyik szakszerviz vezetését a környéken, vagy sem. Mert itt nem jó lenni. Nem. Egyáltalán nem. Szó sem lehet róla. Nem lehet élni. Ami itt van, az nem élet. Itt csak az örökös kínlódás jut nekünk. És inkább kubikosként, bányában, építkezésen, bármilyen aljamunkán elleszek, csak kívül a kerítésen. Szabadon... Nem volt egyedül ezzel az életérzéssel, és már tizenegyedik esztendőjében elkezdte.

[Emlékszem egy jeles alkalomra, amely igen élénken megmaradt bennem, hiszen valamilyen szinten én is érintett voltam, egy éppen akkor ballagó leányzó iránt fogalmazódtak bizonyos érzelmek bennem, és működött a dolog, egy ideig úgy is viselkedett, mintha látna bennem fantáziát, de aztán eszeveszett a dolognak. Ernának hívták a tüneményt. Ritka és szép neve volt, állítólag némi száz vér is volt benne. Volt, lehetett valami, biztosan, mert aztán lehetőségként használta, amikor kellett. Eltűnt a látóteremből, de erről majd később szó eshet, ha egyáltalán...]

Szóval, a kisebbik öcsémnek jutott az a feladat – mindig hangsúlyozni kellett az ikreknél, hogy ki a nagyobb, ki a fiatalabb, bár azzal szoktam őket szívatni, hogy mi van akkor, ha eleve összecserélődtek, s nem is úgy van, ahogy gondolják, hogy Magor tulajdonképpen Hunor, Hunor pedig Magor lehetne most rendesen, tehát akkor egyezzünk meg abban, hogy Maginak –, ami abból állt, hogy beszédet kellett mondania a ballagási ünnepségen. Régen történt ez is, a nyolcvanas évek mélyén. Megírta a szöveget az esemény előtti utolsó éjszakán, mert az volt a szokása, hogy a végére hagyott mindent, a legeslegutolsó pillanatra, amikor már a káoszt kell menedzselni, és érdekes módon, majdnem mindig nyertesén került ki a bonyodalmakból.

[Én meg olyan voltam, hogy folyton vázlatokat készítettem, végiggondoltam előre, megterveztem a mondandómat, akkor is, ha szóbeli vizsgára kellett mennem, vagy azt is, ha nagyobb tömeg előtti valamilyen fellépésem volt. Tudtam, hogy a részletes előkészületeknek nincs mindig értelmük,

hiszen általában improvizálni kell és igazodni az adott helyhez, a hangulathoz. Minden alkalom más és más. Jártam úgy, hogy lufiként pukkantak szét a mondataim, mintha semmi értelmük nem volna, és el-elfelejtettem a következő gondolatot, amelybe kapaszkodnom kellett, lehetett volna, s közben folyt lefelé a hideg veríték a gerincem mellett végig, reszketett a horgasinam. Máskor meg annyira gördülékenyen haladt és hangzott el minden, hogy az már maga a csoda. Más-más hangulatok uralnak időnként. Erősen változó a hallgatóság és a megszólaló között kialakuló viszony. Ad hoc valami. Némi telepátia is van benne. Papok szokták mesélni, színészek, hogy már első pillanatban érezni, hogy jó-e a hallgatóság, alkalmas-e a közönség arra, hogy befogadjon egy-egy üzenetet, vagy csak ott van, mert beültették a padsorokba...]

Egy ilyenforma mondat volt akkor a Magi beszédében: „... és szétszóródva a kitérult nagyvilág négy égtája felé, akkor is világítsanak majd fénylőn bennünk a hazahívó Hargiták, hogy ide mindig visszataláljunk...” Osztyálfőnöknője, aki még hívó marxista volt abban az időben, vagy legalábbis azt játszotta nagy beleéléssel a katedra mellett, mint szüzet fúrt leány a nászéjszakán, elkérte ugyan előtte a szöveget, és azt ajánlotta, hogy a *kitérult nagyvilág* helyett írja azt, hogy *szépséges hazánk*, mert mégiscsak, mert mit képzelsz, mert azt nem lehet. Ugy nem. Magor bólogatott, de csakazértis az eredeti változatot mondta el. Sikere volt. Hatalmas tapsot kapott. És valóban: a világ legtávolibb sarkaiba távozott aztán az az évfolyam. Amikor készültek a tíz-, s majd a húszéves találkozóra, igencsak nyújtogathatták a nyakukat Wellingtonban vagy Fort McMurray-ban, hogy lássák azt a híres Hargitát – amely helyi magaslatként gyakran törpül el és kerül árnyékba az Alpok és a Himalája meg a Kordillerák mögött –, a Szent Miklós-hegyet, ahol a város homlokaként fungáló alma mater található, s ahonnan oly sokan spricceltek világgá. És így jártak más évjáratok is. Nézelődhettek, levelezhettek, bár aztán egy idő után kiépült az internet, közösségi oldalak jöttek létre, olyan illúziók, mintha az egész világ csak egy kisebbecske falu volna...

Később úgy kereste a helyét, hogy közben el-eltűnedezett a városból, ahol akkor éltünk. Azt mondta nekünk, hogy hivatalos kiküldetésben jár-kelet a nyugati határ mentén Szatmártól le Temesvárig. Vagy inkább csak a szülőknek próbált füllenteni, ha elhitték egyáltalán, mert mindnyájan tisztában voltunk az elvágyódásával.

[Ha valaki *megpattant* innen korábban, az valódi hősnek számított, főleg a hetvenes években. Nyugat-Németország, Kanada volt általában a cél-

állomás, ritkábban az Egyesült Államok és Ausztrália. Attól függött, hogy melyik országban voltak a disszidensnek rokoni vagy baráti kapcsolatai, meg attól is, hogy melyik állam éves kvótájába fért bele, illetve került-e olyan támogató család vagy közösség – kint már ekkor is szponzornak nevezték az elszánt jóakarót –, aki felvállalta a segítségnyújtást a beilleszkedéshez. A német és a hatalmas angolszász világ vonzása erősebb volt jóval, mint az újlatin nyelvű államoké. Hagyományos ugyanakkor, hiszen ilyen volt a kulturális irányultság, a protestáns szellem, meg a több évszázados peregrinációs hagyomány. Ezek a hatások azért érződtek, mert a nyugati iskolákba kiküldött diákok és a vándor-mesterek annak idején többnyire hazatértek, és itt kamatoztatták a tudásukat. Behozták az újabb módit, a magasabb igényt. Ugyanígy alakulhatott volna egy vonal Párizs vagy Róma felé is. De Párizs többnyire a politikai menekülteket fogadta meg az arisztokratákat, akik módszeresen ott költötték el a szülők pénzét, olykor hamis váltókat írtak, kártyáztak, kurváztak, s jól elváltak; ha hoztak is valamit, a bőröndjeikben inkább csak felforgató eszmékkal szivárogtak ide vissza az Orient Expressz kocsijain. A sok közép- és alsóbb – értsd úgy, hogy szegényebb – társadalmi kategóriákból származó kalandor pedig alámerült az ottani kohóban, eltűnt, mássá változott, talán meg sem engedhette magának azt a luxust, hogy nyelvében, lelkében is megmaradjon olyannak, azaz ilyennek, mint mi vagyunk, s arról, hogy hasznot hozhasson, már szó sem eshetett. Sok vér-baj. Sok tüdőbaj. Még annál is több agybaj. Szennyes állagú, plafonig locs-csanó, fortyogó, bűzös import-ideológiák. Annál inkább. Mindennél több. Irdatlan hömpölygéssel. Semmi szecesszió, csak idegen, formabontó, kakaofonikus irány és összevisszaság... Róma egyházi és világi szinten erősíthetett volna, ha el nem szippantja élethosszig a jezsuita diplomáciája az agyak javát. A székely katolikus is, de csak félig. A léleknek azt a szűzmáriás felét kellett volna megfelelően gondozni. De globalizált már akkor is a Vatikán, csak éppen nem beszéltünk róla. Vagy azt sem tudtuk, hogy az meg mi a fityfene, s a belső megújulás, a lazítás már túl későn érkezett, hiszen a római katolikus anyaszentegyházban 1962-ig tartott a középkor.¹¹ Sok fölös külsőség, poszt-barokkba oltott álszent puritanizmus és túldramatizált megjátszás maradt benne, amelynek nincsen már nagy értelme az újabb ezredforduló után. Nyilván. Bár akkor ezt én nem így láttam. Mégiscsak oszlop volt számomra, amely Bábel ugyan, „ezrek ajkán, ezer nyelven” szól, de számomra kihallatszott az üzenet. Mert olyan volt a helyzet. Mert olyan volt a papbácsink. Érdekes, hogy mihelyt kiléptem a mi kis templomunkból, az íge elhallgatott. A hit is kifakult bennem, valahogy úgy, miként színét

veszti az agyonmosott rongy. A liturgia nyelve magyar volt, tartalma nem változott, másutt is olyan volt, de a mögöttes jelentés, a hit azonban elillant valahová, mint felnyitott palackból a nemesgáz. A színtelen és szagtalan semmi lengte be a katedrálisokat, s ha kerestem volna, akkor sem találok bennük a lényegét, amiért oly nagy áldozatok árán építették fel azokat az elődeink. A bágyatag félhomály, a lassan öregedve patinásodó képek, a csend, a foghíjas vénasszonyosor mögött nem volt semmi. Még azt sem állíthattam, amit egy regényhőssel mondatott el egyszer az író, a nagy író (!), „nem hiszek Istenben, de félek tőle”.¹² Kezdtém nem foglalkozni a dologgal...]

Érdekes és meglepő volt, amikor értesültünk arról, hogy Magor kijutott Ausztriába, egyből a hit, a vallásgyakorlás jutott eszembe. – Mi lesz most vele? – gondoltam. – Nagy a szabadság, kitágulnak a lehetőségek, de vajon mikor jut, s egyáltalán eljut-e valaha is arra a szintre, hogy értelmezni tudja a hallottakat egy német vagy egy angol, esetleg más nyelvű egyházközségben? Vajon lesz-e lehetősége valaha is erre, s egyáltalán fogja-e keresni? Mert élénk tárulnak a lakóhely megváltozásakor bizonyos lehetőségek, kinyílik egy másfajta világ, de ugyanakkor bezáródik a múltba az elhagyott, a régi, a kibocsájtó univerzum... Csak szűkszavú képeslapok érkeztek abban az időben tőle. Traiskirchen¹³ menekülttábora akkor még nem körvonalazódott a képzeletemben a maga teljes valójában, ahhoz hosszabb idő kellett, majd a személyes jelenlét, vizuális tapasztalat, ami jóval később következett, de ez most nem érdekes. Egy idő után jöttek kisebb-nagyobb csomagok, aztán levelek is, de többnyire nem postai úton, mert akkor mindenki tisztában volt azzal, hogy a leveleket átvilágítják, felbontják, és illetéktelen szervek is olvassák a magánszférához tartozó beszámolókat, mint ha minden egyes bennük foglalt szó rendszert bomlasztana a vasfüggöny innenső oldalán. Még a magánszemélyek révén érkező levelezésre is rányomta a bélyegét ez a fajta félelem, hiszen a delikvenssek ott sem mertek kibontakozni. Mi történik akkor, ha...? A nem kívánt nyilvánosságnak szánt képeslapok és levelek virágnyelven íródtak, és csak a legszükségesebbekre vonatkoztak. „Az időjárás változó.” „Köszönöm, jól vagyok.” „Úgy néz ki, hogy ebben az évben itt maradok.” „Az Új Világba készülök.” „Üzentem Bolháéktól.” „Odaadtam azt az izét Szekeres Bandinak.” Ezek mind-mind olyan utalások voltak, amelyek pontos jelentését csak a rokonságon belül ismertük. Elsősorban mi voltunk képesek így beazonosítani az embereket. Esetleg a faluban, de ott sem mindenki. Bolha egy Kálmán nevű srác volt, másodunokatestvérünk, akit egyébként Kálminak szólítottak.

Csak mi – a gyermekkori cimborák – mondtuk Bolhának, megkülönböztetésül, mert volt még egy másik Kálmánunk, aki Nagy Bolha volt az atyafisági körben, bár, ragadványnevére rácáfolva, elég hirtelen megnőtt, mire feleszméltünk, százkilencven centi magas, mázsás góliáttá fejlődött, de a neve minden tiltakozása dacára megmaradt, s egy idő után aztán már jól is esett neki, hiszen kötődést, meghittséget és bizalmat jelzett. Máshol ezt nem használták. Ha valaki egy tömegben váratlanul így szólította, akkor mindjárt tisztában volt azzal, hogy meg kell állnia pár szóra, mert földi van a közelben. Volt Zsidó ragadványnevű is köztünk, aki aztán később kikérte magának, mert sértette. A zsidó mivolt onnan származott, hogy az egykori szatócsboltnak az apja volt a vezetője. Miként Patkány Jóskánk is, akit így emelt ki az egyéni mellékneve. Halálos biztonsággal. Ez eléggé csúf volt, és biztos, hogy egy időben távolabbi előd valamilyen fizikai vagy lelki tulajdonságához kapcsolódott, mert a népi fantázia könyörtelen; amikor sajátos szintagmákat és metaforákat alkot, olyankor fut az agy, s igencsak intelligensen képes alkotni és koncentrálni. Ezért volt erős a népköltészet is, mert benne koncentrált a szublimált zsenialitás. A faluban így tökéletes pontossággal tudtuk kiemelni a többi Balázs családnevű közül azt a Patkány-nemzetséget. Sajátos tájnyelvi ízzel még 'patkány'-nak is ejtettük, hogy még hitelesebb legyen. Volt ott enyhébb, kevésbé kártékonyak vagy nem annyira visszataszítóknak vélt gúnynev még, a Pocok. Valamint Sátán Feri, Ördög Misi, Szabó András. Azaz: Szekeres Bandi. Ő azért viselte a „szekeres” melléknevet, mert a nagyapja és annak testvérei valóban fuvarozással foglalkoztak, lóval jártak annak idején, és távoli vidékekre is elmentek deszkával, almával, mésszel, hogy pénzt és búzát szerezzenek, mert mind a kettő szűkös volt a régi román világban, és szorongatták bolondul adóval a népeket. De aztán... Tovatűntek tán örökre a tüzes lovak, az egész vágású szekerek, amelyeken a deszkaköteg fölé helyezték a kőbert... A név azonban rajtuk maradt. Ez a Bandi pedig sofőr lett, és nem akármilyen gépkocsivezető, TIR-sofőrnek, kamionosnak állt, hiszen akkoriban a nemzetközi fuvarozás elit és úri foglalkozásnak számított – talán bizonyos szempontból fontosabb volt papnál, harangozónál, orvosnál, erdésznél –, ő volt az a kulcsfigura, aki időnként kiléphetett a szabad világba, vett ott egy-két mélyebb lélegzetet, és fordult vissza a fuvarral. Üzeneteket vitt-hozott még az idő tájt, akkor, a nyolcvanas évek második felében is, amikor egyirányú turistautakra kényszerültek a merészebbek, és nemsokára a Szabad Európa Rádió *Zenés üzenetek* műsorában meg a *Teenager party* című adásban küldték a dalokat, hol a viszontlátás reményét éltetve az itthoniakban, hol pe-

dig finom jelzésekkel törték a borsot a közegek orra alá Cseke László¹⁴ műsorában egy-egy áthallásos dallal. Furcsa módon a disszidenseket egyfajta hősökként tartották számon, akik elvitték magukkal az üzenetet, hogy itt nagy a baj. Hittek abban, hogy elmondják. Hogy továbbadják a hírt. Viszont arra kevesen gondoltak, hogy köztük mennyire ritkák lehetnek az igazi szószólók, akik valóban képesek arra, hogy érthetően elmondják a sérelmeiket, hiszen sem nyelvtudás, sem különösebb szellemi erőtartalék nem volt a birtokukban, anyagilag pedig mélyen az elfogadható szint alá kényyszerültek. Legalábbis eleinte...

Magor aztán beszámolt arról is egy-két átcsempészett levelében, hogy élelmes osztrákok vagy éppenséggel azok alvállalkozói, a még élelmesebb jugók¹⁵, akik már régóta kint voltak, tulajdonképpen jöttek-mentek, mert olyan volt a rendszer náluk, s jól beszéltek németül, rendszerint meg-megjelentek a láger közelében, és vitték napszámos munkákra a bátrabb menedékkérőket, akik a napi ellátásukat egészítették ki így némi zsebpénzzel. Bár állítólag törvénytelen módszer volt, a hatóságok legtöbbször szemet hunytak. Egyébként így lehetett nyelvet tanulni, így lehetett belepillantani az ottani életbe. Vásároltak maguknak Lee-, meg Levi's márkájú farmert, duplahangszórós, sztereó kazettás magnót – olyant, amelyikkel lehet simán *vetetni* is, de gyorsmásoló funkciójuk is van –, néhányan biciklit, robogót, esetleg olcsó autót is, hogy tudjanak kirándulni, jönni-menni a környéken, mert országon belül nem korlátozták a menedékesek mozgását, csak elvárták, hogy este tízre, kapuzárásra térjenek vissza a táborba. Akiknek nem voltak tengeren túli elképzelései, azok kis szerencsével akár be is illeszkedhettek. Bár németes volt a kultúra és a környezet, nem tűnt teljesen idegennek. A hely, az a kisváros s a környezet, amely egykor császári vadászterületként és üdülőhelyként is szolgált, emlékeztetett az otthonra. Azt a Kelet-Közép-Európát idézte, amelyet megszoktak korábban, annyi különbséggel, hogy ott minden kicsivel nagyobb és elegánsabb, több volt az épen megmaradt barokk és neoklasszikus épület, erős volt a biedermeier hatás, sőt a -dominancia is olykor. Látszott, hogy több volt a pénz, és az államszocializmus híján megmutatkozott az is, hogy milyen irányba fejlődtek a háború után, amelynek ugyanúgy vesztesei voltak idején ők is. Itt csak tíz évig állomásoztak az oroszok, aztán kénytelenek voltak kivonulni.¹⁶ A vidék ugyan-csak rendben volt, takaros porták sorakoztak a falvakban utcahosszan, mindenütt ott volt a jólét, a megelégedettség nyoma. A szorgalom jelei nem voltak letagadhatók. Abból fakadt minden. Látszott, hogy az emberek jó kedvvel és hozzáértéssel dolgoznak a sajátjukon, a maguk eszközeivel ügyködnek a

boldogulásukért. Rengeteg gabonát, gyümölcsöt, zöldséget termeltek, és mindennek helye volt a jól bejáratott piacon. Ami talán a legfontosabb, látszott, hogy ésszel teszi a dolgát ott a paraszt, és kihasznál minden talpalatnyi helyet. A falvakban fellelhetők voltak a különböző szolgáltatások, nem kellett eljárániuk a népeknek apróságokért másfelé, s ha ingáztak is valamelyik városba vagy ipari övezetbe, azokon látszott, hogy jól megfizetik őket, és a kétlakosság nem okoz semmiféle törést az életvitelükben, ugyanúgy becsülik és gondozzák a környezetüket, mint a településeken maradóknak, akik aktív munkaidejüket a saját gazdaságukban töltik. Ott volt helyi vendéglő, legalább egy-egy schnitzelhaus¹⁷ minden községben a templom vagy a polgármesteri hivatal közelében, amelyet látogattak is a népek rendszeresen. Teljesen természetes volt, hogy a vasárnapi mise után tömegesen tértek be ezekbe a lakókba a családok, étterem, sörkert, cukrászda, játszótér tartozott hozzájuk, és volt az együttlétnek egy olyan kultúrája, amelyet odahaza nem ismerhettek a bolti élelmiszer-fejadagok és a hiánygazdaság korában...

Aztán, amikor kissé lehiggadt, úgy két-három hónap múltán, amikor már megtanult pár mondatot németül, néha elmerészkedett a közelebbi nagyobb településekre. Baden volt az első városka, amelyet megismert. Baden bei Wien, Bécs úri elővárosa, a császári üdülőhely, amelyet fénykorukban a Habsburg-család tagjai is nagyon kedveltek, és annak idején jelentős összegeket költöttek a fejlesztésére. Híres építészeket hívtak oda. Ma úgy mondanánk, hogy a legjobb tudású szakembereket vonták be az infrastrukturális fejlesztésekbe. Aztán később – amikorra elkészültek a terek, a paloták, létrejöttek a parkok, múzeumok, rózsakertek, berendezték a koncertezésre alkalmas termeket – a klasszikus zeneirodalom legnagyobbjai éltek, komponáltak, zenéltek, vezényeltek ebben a kisvárosban. Mozart, Beethoven, Liszt Ferenc, Johann Strauss nevét viselő utcák, házak, emlékhelyek sorakoztak. Olyan volt a hangulata, mintha szimfóniák áradnának a falakból. Mintha minden kiállítási teremben egy soron következő nemzedék feltörekvő festőiskolájának képviselői munkáit látnánk. Itt minden szeglet barátságosnak és otthonosnak tűnt. Igencsak markánsan látszott Eduard van der Nüll¹⁸ hatása, a Fellner & Helmer építésziroda¹⁹ mérnökeinek kézjegye. Úgy érezte, mintha Várhely vagy Marosbecs környékén járna, de egy másik időben, amikor nincsen még jelen az a balkáni ízléstelenség és az a harsányság, ami a latinba oltott ortodox románokkal beáradt az újabb idők szennyével együtt. Mert itt megvalósult és fennmaradt Közép-Európa. Az igazi. Mondjuk inkább úgy, hogy Kelet-Közép-Európa. Az a világ, amelynek létezését is megtagadták később azok, akik a bocskort felvonták

a magyar parlamentre 1919-ben. Itt a kultúra, a szépség, a harmónia volt és maradt a fő-fő „iparág”. Magor elmondta, hogy amikor megvásárolta a sitthordással és kertészással szerzett keresményéből első kis Steyr-Puch robogóját, amely inkább csak egy segédmotorral ellátott zümmögő kerékpár volt, alig több a drótszamárnál, amolyan *kecske*, de azért már brutális hangon bőgött, hogyha óránkénti húszkilométeres sebességgel haladt. Késő délutánonként vagy este csak úgy mert egy-egy vidéki település utcáin végigmenni, hogy leszállt róla és tolt, vagy csak pedállal hajtotta. Annyira meghitt, csendes és békés településeken járt, hogy szégyellte volna megzavarni a lakók nyugalmát.

[Emlékszem, amikor eljutottam erre a helyre – jóval a rendszerváltozás után –, nekem is ez az otthonosság tűnt fel. Az osztrákok nem idegesítettek, természetesnek vettem a jelenlétüket, hiszen ők *otthon* voltak. Nem akartam én náluk maradni, pedig akkor már könnyű volt, ideig-óráig akár dolgozhatott is az emberfia, viszont jártamban-keltemben folyton az emberek arcát figyeltem, mozdulataikat, gesztusaikat, és azzal szórakoztam, hogy vajon eltalálok-e, ki a helybeli, ki a turista, ki lehet köztük magyar, s ki az osztrák vagy esetleg más nemzetiségű. Nyilvánvaló, mindez úgy zajlott, hogy a játékból kihagytam a távol-keletieket és afrikaiakat. Ha voltak. Akkor még csak ritkán jöttek, és inkább turistaként. Rendszerint tévedtem az emberfajták és nációk azonosításakor. Pedig annyira karakteresnek látszott egy-egy idősebb férfi vagy nő, hogy szívesen befogadtam volna a sajátjaim közé! De közelebb lépve már hallottam, hogy németül beszélnek. Biztos, hogy nem volt alaptalan a feltételezésem, lennie kell itt-ott valami közös genetikai háttérnek... Aztán volt rá eset, hogy felgyalogoltam a város feletti Karolina-hegyre, ahonnan rálátni a vidékre. Kilátó is épült, hogy könnyen és igényesen lehessen fotózni meg nézelődni. Hatalmas faszerkezet. Állítólag azt is székelyföldi ácsok rakták össze valamikor, bár meg lehet, hogy ez inkább csak legenda. Mert képesek vagyunk fülleneni. Mert olykor nagyon elvagyunk a tudásunkkal, holott annak javát régen elfelejtettük, nem hoztuk át ide magunkkal a harmadik évezredhez közelítő, majd az azt túllépő időnkbe. Viszont, ahogy haladtam felfelé – egyébként többször is végiggyalogoltam a környéken –, láttam egy udvarhelyszéki motívumokkal kifaragott kaput, amelyen ott állt a felirat, hogy megköszönik a bádeniek önzetlenségét és vendégszeretetét. Sokan megfordulhattak itt az ötvenhatos események után a Magyarországról menekülők közül, aztán végig, a hetvenes-nyolcvanas években, rendre érkeztek a politikai és gazdasági helykeresők mindenféle országból. A kilátó mellvédjén megannyi

bicskával bevéselt jelet hagytak az odalátogatók: *Hansi und Betty, I Love you...*, *Eni Attila* – hogy emlékeztessen, s talán azért is, hogy évek múltán legyen indok arra, hogy a párocskák viszontláthassák immár érettebb korukban az egykori bűnjeleket. Én is róttam fel üzenetet fa törzsére olykor, karcoltam be kézjegyet ide-oda – eléggé el nem ítéltető módon –, még kiemelt értéknek tartott szobor talapzatába is, de később egyiket sem látogattam újra. Szégyelltem. Hogy sok náció fia-borja mászott fel a kilátó felső szintjére, s hagyott nyomot rajta, mi sem bizonyítja jobban, mint a nyelvi sokszínűség. Láttam cirill betűket, japán és kínai írásjegyeket ott, s legkeletibb latint is, egyiket-másikat jól ki lehetett olvasni, például ilyeneket, hogy: *Bag pula...*^{20]}

JEGYZETEK

¹ Csak egy példa: Kun Béla (1886–1938) népbiztos abbamaradt jogász volt, újságíróként és hivatalos felforgatóként élt, egyetlen másodpercig sem dolgozott munkásként. Hasonló előélete van a Tanácsköztársaság többi – jórészt zsidó származású – vezéregyéniségének is (Böhm Vilmos, Kunfi Zsigmond, Déry Tibor, Landner Jenő, Szamuely Tibor, Hevesi Gyula stb.).

² Kezdő költőként írta ezt a verset József Attila (1922). Ekkor jelent meg a *Szépség koldusa* című első kötete, Juhász Gyula szerkesztésében és előszavával, akit ugyancsak megérintett Trianon igazságtalansága, és maga is írt ilyen témájú verset, amely – joggal – igen korán elhíresült, és már a Horthy-korszakban bekerült az irredenta rendezvények kínálatába a tematizált megemlékezéseken és a tiltakozó megmozdulásokon.

³ Arany János rövid ideig nemzetőrként szolgált a szalontai században, részt vett Arad ostromában. Hivatalosan ugyan Szalonta jegyzője volt 1849 tavaszáig, ám a város nem tudta fizetni. „Csaknem földönfutó valék” – jegyzi fel ekkor naplójában. Pesten, majd Debrecenben vállalt belügyminisztériumi fogalmazói állást. Petőfi családja 1949 januárjának végétől május végéig tartózkodott Szalontán. Később pár napra/hétre itt húzta meg magát Bajza József és Vörösmarty Mihály is az írotársak közül –, s ki tudja, hogy hányan fordulhattak meg abban a nem túl tágas hajlékban a kevésbé ismert, „közrendbeli” rokonok és ismerősök –, majd maga a családfő is bujdosni kényszerült, olyannyira, hogy egy ideig Tisza Lajos (1798–1856) geszti birtokán (Békés megye) élt, annak Domokos nevű fia nevelőjeként.

⁴ Jellemzően Gy. Szabó Béla (1905–1983) számozott linóleummetszetei voltak gyakoriak; szerencsésebb és jobb módú családok Nagy Imre (1893–1976), Sükösd Ferenc (1937–1972), Páll Lajos (1938–2012) alkotásait szerezték meg. A provinciálisabb, ám kellő megfelelési hajlammal rendelkező, de földhözragadtabbaknak meg kellett elégedniük Maszelka János (1929–2003), Balázs Imre (1931–2012), Kedei Zoltán (1929–2020), esetleg felkapottabb, de azért elfogadható színvonalon dolgozó helyi amatőrök munkáival.

⁵ A bukaresti Kriterion Könyvkiadó (1970) elsősorban a romániai magyarok és a más nemzetiségek irodalmát népszerűsítette – klasszikus és élő írók alkotásait jelentette meg – magyarul, illetve román fordításban; jelentősek és meghatározó jellegűek voltak a Horizont-, Téka-, Lektúra-, valamint a Forrás-sorozatok is, amelyek világirodalmi fordításokat, tudománynépszerűsítő, illetve frissen született munkákat közöltek. Ez a kiadó a rendszerváltozás után elveszítette zászlóshajó jellegét. Egy ideig még a román művelődési tárca alárendelt intézménye, 1999-től azonban már magánvállalatként működik (kft).

⁶ A *Szolidaritás Független Önnálló Szakszervezetet* – 1980. november 10-én jegyezték be a varsói Vajdasági Bíróságon – még akkor is tárgyalópartnernek tekintette a kommunista vezetés, amikor betiltotta, és szükségállapotot vezetett be 1981. december 13-án. Ez a különleges helyzet másfél évig tartott, 1983. július 22-én oldották fel, és elkerülték a baráti szovjet segítségnyújtást.

⁷ Polgári nevén Karol Vojtila (Wadowice, 1920. május 18. – Róma, 2005. április 2.) 1978. október 8-tól haláláig volt a katolikus egyház vezetője.

⁸ Hosszú időre volt szükség ahhoz – és több jobboldali kormánynak kellett működni a demokratikussá vált Magyarországon –, hogy állampolgárainak egy része leszokjon arról, hogy ~nak nevezze az erdélyi magyart. A csonkamagyarok jelentős része – mivel nem rendelkezik szükséges intellektuális alapokkal és megfelelő neveltetéssel –, bár tudja, hogy ők határon kívüliek, a ~ozást soha nem lesz képes feladni.

⁹ A *Varsói melódia* (oroszul: *Варшавская мелодия*) Leonyid Genrihovics Zorin (1924–2020) (Леонид Генрихович Зорин) 1967-es színműve. Magyarországon a Nemzeti Színház akkori kamaraszínháza, a Katona József Színház 1968-ban mutatta be Töröcsik Mari és Sztankay István kettősével. Töröcsik ezzel a szerepével vált a magyar színházi élet meghatározó művészévé. Az előadást Iglódi István rendezte, és az akkori színházi élet szenzációjává vált. Egy lengyel nő és egy szovjet-orosz férfi szerelmi történetéről szóló színmű a rendszer embertelenségére is rávilágít. Húsz éven át követi a szerző a szerelmespár sorsát, akik számára nem engedélyezték a házasságkötést, s amely végül – a megőrzött érzelmek dacára is – elveszíti értelmét és a beteljesülés lehetőségét. A továbbiakban – úgy a rendszer-

változás előtt, mint később – a magyar nyelvterület számos színházában sikerrel játszották és játsszák ma is ezt a klasszikusnak számító darabot.

¹⁰ *Lk 23,34.*

¹¹ Utalás a második vatikáni zsinatra, amelyet XXIII. János pápa nyitott meg 1962. október 11-én a római Szent Péter-bazilikában és 1965. december 8-án VI. Pál pápa zárt be, aki a második ülészaktól kezdve irányította a munkát. A zsinat határozatai és eredményei hatalmas előrelépést jelentettek a római katolikus egyház ökumenikus nyitására és a 20. századi társadalommal való párbeszédében. Többek között az anyanyelvi misézés is ekkor vált központilag elfogadottá. „A világegyház zsinatja lett a világról”, de minden új kijelentés a régi és marandó hitre épült.

¹² Gabriel Garcia Marquez (1927–2014) Nobel-díjas kolumbiai író, újságíró, kiadó és politikai aktivista. Élete legnagyobb részét Mexikóban és Európában töltötte, haláláig Mexikóvárosban élt.

¹³ ~ település Alsó-Ausztriában (Niederösterreich), a Badeni járásban. Az egykori szovjet laktanyából kialakított menekülttábor – ahol mintegy 200 ezer magyar fordult meg 1956 és 1990 között – ma is működik, négyezer fő befogadására képes egyazon időben, de gyakran túlszűfolt, ideiglenes lakói az utóbbi években főként Afrikából és a közel-keleti tűzfészkekből érkeznek a szabadnak, gazdagnak és végtelen befogadó képességűnek hit Európa nyugati felébe.

¹⁴ Azaz: Ekecs Géza (1927–2017) 1959 májusától Cseke László néven szerkesztette a Szabad Európa Rádió népszerű műsorát.

¹⁵ A titói Jugoszlávia polgárai, bár gyakran kaptak lehetőséget a Nyugat-Európában való munkavállalásra, kiszabadulhattak abból a meglehetősen liberális és fél-kapitalista államszövetségből, gyakorta mégis szűknek érezték a lehetőségeket, és különböző indokokra hivatkozva próbáltak kint maradni a szabadabb világban. Ez idő tájt – a múlt század nyolcvanas éveiben – milliós tömegekben bukkantak fel külföldön, így Ausztriában is, és – mivel rendelkeztek némi tapasztalattal és nyelvtudással – a beilleszkedésnek egy magasabb fokán munkaadókként léptek fel a fekete- és a szürkegazdaságban, főleg a mezőgazdaságban és az építőiparban.

¹⁶ A szovjetek 1945 első hónapjaiban szállták meg Ausztriát, illetve annak egy részét, hiszen a brit, az amerikai és a francia szövetségesek is jelen voltak. Ott nem került sor olyan ideológiai berendezkedésre, mint a többi csatlósállamban. A Koplenig-puccs is sikertelennek bizonyult (1950), úgyhogy 1955. május 15-én aláírták azt a szerződést, amely alapján Ausztria visszakapta szuverenitását, és 1938 előtti határain belül szövetségi államként működhetett. Ekkor mind a négy ország katonái és megfigyelői elhagyták a területét.

¹⁷ Hagományos vendéglőtípus Ausztriában, ahol a derék osztrákok kötelességüknek érzik – hetente bár egy alkalommal – egy tekintélyes bécsi szelet és a hozzá illő köret, sör, bor elfogyasztását családi vagy baráti társaságban.

¹⁸ Azaz: *Eduard van der Nüll* (1812–1868) jeles osztrák építész és egyetemi tanár, a historizmus markáns képviselője.

¹⁹ Bécsi építésziroda, amely 1870 és 1913 között 48 színházépületet tervezett, amelyek megvalósultak és ma is rendeltetészerűen működnek (42) Kelet- és Közép-Európa országaiban.

²⁰ Azaz: *F.szom belé...*